

КИСТЭЛЭН КИКСИИ АРЫЛЛЫЫТА

Итинник быһыы-майгы сир аайы тэриллэр быһыылааба. Ол иһин 1920 с. алтынны 20 к. РК (б) П Саха сиригэ губбюрота уураах таһаарарга күһэллэбитэ: «... бутууру уонна контрреволюционнай агитациялары тарҕатар элеменнэри утары харысхала суох охсуһууну ытар тустарынан губревком уонна губчека ырытан, бирикээс онорон бэчээккэ таһааралларыгар бирикээстииргэ».

Губчекаҕа өссө сааскыттан Нам улуугар кулаактар ортолоругар киһи уорбалыыр суксуруһуулар баалларын туһунан сигналлар киирэллэрэ. Онно кинилэр аһары сэрэхтээхтэрин, кинилэр кистэлэннэрин бэрэбиэркэлэммит абыһах эрэ киһи билэрин олохтоох чекистэр арылар кыахтара суоҕун туһунан этиллэрэ. Губчека ону арыларга опыйтаах киһини көмөбө ытарга быһаарбыта.

... Сайыгыны биир өнүрүк күн Куонта-Кириэскэ биир эдэркээн, нууччалыы кугас баттахтаах киһи баар буолбута. Олохтоох дьону кытта кэпсэтэригэр: «Губревком продовольственной нолуокка болумуочунайа Алексей Декселяхов диэммин дэнэрэ. Кини, кырдык, наар үүнэһи, аһылык эрэ боппуруостарынан интэриэһиргиир курдуга. Дьинэр, кини улуус биллиилээх баайыгар Ядрихинскайга чугаһыыр суолу көрдүүрэ. Ревкомовецтар көмөлөрүнэн, бэрт сэрэбинэн, сааһын тухары Матвей Ядрихинскайдаахха эрэллээх хамначчытынан сылдыар Семен Аргунов диэн быстар дьаданы ыалга дьиилэнэр.

Дьиилээхтэр элбэх сэһэннээх аламабай уолу сөбүлээбиттэрэ. Сороҕор, кини бары мустубут кэмнэригэр, Алексей куоракка контрреволюционердар сэбиэскэй былааһы ылаары соруммуттара тохтубутун туһунан кэпсиирэ. Оннооҕор биридэ дьиилээх хаһаайына туһайан соруйан:

— Сотору биһиги эһиги кулаактаргытын эмиэ эһиэхпит, — диэбитигэр анараангыта сөбүлээбэтэхтии ачыкытын аннынан дьүккүччү көрөн кэбиспитэ.

Намна сэбиэскэй былаас олохтоммута сыл эрэ буолбут кэмэ этэ. Боростуой дьон өссө тугун-ханныгын билэ, хараҥа олох хабалатыттан өссө да тахса иликтэрэ. Баайдар, кулаактар сабыдыалларын күүһэ өһүллэ илигэ, дьон-сэргэ улаханлык куттанара. Ол иһин Алексей Декселяхов Семен Аргунову кэбэбэстик бэйэтигэр тардан көмөлөһүннэрэрэ кыаллыбатаба. Алексей ыарахан балаһыанньага түбэспитэ.

Ити бириэмэбэ Семен бииргэ төрөөбүт балта кинини сөбүлүү көрөрүн сэрэйбитэ. Аһы олорон биридэ эмэ харахтара утары көрүстэбинэ кыыс имэ тэтэрэ түһэрэ уонна умса көрөн кэбиһэрэ. Кыыс иһигэр саныыра: «Кини аһаҕас, барыта ытыс үрдүгэр сытар курдук көнө, үчүгэй уол быһыылаах», — диэн. күнтэн күн кыыс уолга итэбэлэ улаатан испитэ. Кини туһунан бэйэтэ да

билбэтинэн саныыр, туохха эмэ түбэһиэ диэн дыксинэр буолбута. Биирдэ дьоно суох кэмигэр түбэһиннэрэн кыыс Алексейы сэрэппитэ:

— Эн үчүгэй уолгун, ол эрэри наһаа итэҕэйимтэйгин. Эн биһиги тойоммутун билбэккин. Өскө кини тугу эмэ онорорго санаммыт буоллабына, онтукатын хайаан да толорооччу.

— Дьэ ол кини тугу оггороору санаммыта буолуой? — диэн соһуйбутун биллэримээри, туттуна-туттуна, Алексей ыйыппыта.

— Арааһынай сурахтар бааллар, — кыыс быһаччы эппиэти биэрбэтэҕэ, — ол эрэри, эн доҕотторгунаан киниттэн сэрэнэрин наада.

Итинтэн чекист бу Аргунов балта элбэҕи билэрин сэрэйбитэ уонна ону хайдах билиэн сөбүн туһунан санааҕа-онооҕо түспүтэ.

Сотору оннук түгэн көстөн, кэпсэтии буолбута. Кыыс кулаактар кистэлэн саагыбардара тугу бэлэмниирин, улууска туох куттал суоһурун, Ядрихинскайдаахха кимнээх сылдыбалларын кэпсээн биэрбитэ. Чекистэр кистэлэн контрреволюционнай саагыбар чилиэннэрэ кимнээҕин билбиттэрэ. Итини тэнэ кыыс кини убайыгар Ядрихинскай: «Комиссардары суох огторор кэм кэллэ. Өскөтө биһиги бу кэми туһамматахпытына Тойон Танара бырастыы гыныа суоҕа. Сэрии сэбэ улахан күөл таһыгар баар, ону манна аҕалаар, онто да суох уһуннук туһата суох сытта», — диэбитин чуолкайдык истибитин туһунан кэпсээбитэ.

Кулаактар хас биирдии хардыыларын кытаанахтык кэтиир наада буолта. Чекистэр сэрии сэбин хайдах былдьыыр туһунан толкуйдууллара. Биллэн турар, сааны-саадабы улахан күөл аттыттан көрдөөн булар син-биир кэбиһиилээх отгон иннэни буларга тэннээх этэ. Көстүө суоҕа диэн түмүккэ кэлбиттэрэ.

— Саамай эрэллээҕэ — кинилэр бэйэлэрэ кистээбит сирдэриттэн 16 сэриилэрин сэбин илдьэ иһэр кэмнэригэр соһуччу саба түһэн быччаччы тутан ылыы буолар, — диэн Нам саамай эдэр чекиһэ Владимир Константинов (кини Алексей Декселяхов диэн аатынан сылыра) этии киллэрбитэ. Ону бары сөбүлээбиттэрэ. Бу сорусу толорууга Дмитрий Винокуров, Иван Лебедев, 1 имофей Охлопков, Евсей Сивцев тылламмыттара.

Барыта бэлэмнэммитэ. Тахсар суоллара быһыллыбыта, тулалыыр ойуур кэтэбилгэ ылыллыбыта. Ол эрэри өстөөх ордук киитэрэй буолан биэрбитэ — олох ким да билбэт орох суолунан сэриилэрин сэбин таһаарбыт этилэр. Балаһыанһа уустугурбута. Өстөөх сана үөскээн эрэр сэбиэскэй былааһы хам баттыыр куттала улааппыта. Кинилэр бинтиэпкэнэн, бэстилиэтинэн, гранатанан сэбилэммиттэрэ.

Чекистэр урутуурга быһаарыммыттара. Олох түүн үөһэ ааһыта дьиэлэриттэн биир-биир тутуталааһыны саҕалаабыттара. Ол эрэри барыларын биир бириэмэҕэ тутуу кыаллыбатаҕа. Хас да киһи, ол иһигэр баһылыктара Матвей Ядрихинскай быыс булан куоппут этилэр. Сорохторун кэлин күннэргэ туппуттара. Ядрихинскайыхас да хонон баран Түбэҕэ тийбит

сурафын истибиттэрэ. Кинини тутарга оперативнай бөлөх ытыллыбыта. Ону Владимир Константинов салайбыта. Төһө да эдэрин иһин, маннык дьыалаларга опыттаах этэ, сирин эмиэ билэрэ. Урут манна сылгы уоруйахтарын экирэтэн кэлэ сылдыбыттааҕа уонна эрэллээх дьоннордоох этэ. Аараттан сирдыт ылан эрдэ туран саһарҕа сүтэн эрдэҕинэ, ойуурунан күлүктэнэн киэн соҕус хонуу саҕатыгар кэлэн тохтообуттара. Хонуу ортотун диэки суос-соҕотох балаҕан турара. Тиһэх сибидиэннэ быһыытынан Ядрихинскай манна баар буолуохтаах этэ. Балаҕан олох аһаҕас сиргэ турара, кэтэҕэр эрэ кыракый ойуурдааҕа. Күһүн буолан от-мас хаҕдарыйбыт кэмэ этэ. Оперативнай бөлөх ойууртан тахсыбакка саһан сыппыта. Балаҕан диэки уу-чуумпу этэ. Ама билэн куоппута буолуо диэн санаалар кииртэлээн ылбыттара. Ити түгэнтгэ биир байыас тугу эрэ көрөөрү өндөс гыммытыгар балаҕан диэжитгэн саа тыаһа дэлби барбыта. Өстөөх ытыалаһарга бэлэм сыппыт эбит.

Үөскээбит балаһыанньаны сыаналаан баран Константинов балаҕантга ыга кириэххэ сөп эбит уонна хайаан да тыыннаахтыы тутуохха диэн быһаарынар. Ити бириэмэҕэ бөлөх байыастара бокуойа суох дьиэни ытыалаан аралдьытыахтаахтар. Сир ортотун диэки боллох баарын бэлиэтии көрөн баран Константинов бастакынан ыстанар. Боллоххо тийэн хаптас гынар, тыын ылар онтон туора-маары ойон балаҕан ойоҕоһугар сыста түһэр. Арай, тоҕо эрэ, саа тыаһаабат буолан хаалар. Дьонун ыныран баран нагаанын туппутунан балаҕан аанын тэлэйэ баттыыр... Көрбүтэ өстөөх сэниэтэ эстиэр диэри ыгылыйбыт, наараҕа сытан эрэн улахан саха быһаҕынан саатын харбыт ботуруонун хасыһар. Ол иһин ытыалаһарын тохтоппут эбит.

Дьэ ити курдук Матвей Ядрихинскай баһылыктаах контрреволюционнай саагыбардьыттар Намнааҕы бөлөхтөрө арыллан суох оноһуллубута. «Они были первыми» диэн кинигэттэн тылбаас.

«Ленин суола» хаһыат 1998 с, сэтинньи 15 к, 125 №-рэ.